

פרק ח'

יחידה 15: בקשת ישראל למלך ותשובת ה' (א'-י')

25 ספר שמואל א' | פרק ח'

פרק ח'

מלכת שאול		המלכת שאול והצלחתו		סוף ימי הפוסקים	
מפלת שאול	שאל רודף אחרי דוד	ה מואם בשאול	י-ט"ז	עלי	א-ה
כז-ל"א	יח-כ"ז	טו-י"ח		ו-י	

יחידה 15 - בקשת ישראל למלך ותשובת ה' (א'-י')

1. מה הם שמות בניו של שמואל והיכן הם שפסו?
שאלת העמקה: נסו להוכיח מן הפסוקים את דברי רש"י.

באורי מלים
"אסא" (פסוק ד):
 סרבו לבחור.

"ורבותו אחר: לא חסאו בני שמואל, אלא לא הלכו בדרכי אבות. שררה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריה. והם לא עשו כן, כדי להרבות שכר לחזניהם וסופריהם" (רש"י)

2. מצאו בפסוקים את שתי הסענות שבעבורן עם ישראל ביקש מלך.
 3. "וירע הדבר בעיני שמואל".
 א. מהו "הדבר"? (היעורו בפסוק ה)
 ב. עיינו בספר דברים (ז, יד - כ). והוכיחו מתוך הפסוקים שבקשת מלך היא בקשה רעה.
שאלת חשיבה: (רשומה) מדוע לדעתכם הסכים ה' לבקשת העם למלך?

הקדמה

פרק ח' הוא הפרק החותם את תקופת השופטים בישראל, שהתקיימה מאז מות יהושע בן נון ועד שמואל הנביא - למעלה מ-350 שנה. מכאן ואילך אנו נכנסים לתקופת המלכים, שהתקיימה עד חורבן בית המקדש הראשון.

בספר דברים (י"ז, י"ד-כ') מתואר מינוי המלך.

המלוכה בישראל - משמעות המלוכה בעם ישראל אינה כבכל אומות העולם. באומות העולם מטרת המלכות היא לאגד את העם ולהחזיקו מבחינה חומרית. לעומת זאת, בעם ישראל מטרת המלכות היא הופעת מלכות ה' בעולם הממשי. כפי שהיחיד נדרש לקדש את ה' בכל מעשיו ודרכיו, ישנן הופעות של הקב"ה שיכולות לבוא לידי ביטוי רק באמצעות המלכות. במלכות ישראל עלולה להיות סכנה, כיוון שהמלך עלול לחשוב שמלכות ישראל שואבת את כוחה מבני האדם ולפעול בניגוד לרצון ה', ובכך לגרום לסטייה של כל העם מדרך התורה והמצווה.

מלך - רשות או מצווה? מעיון מדוקדק בפסוקים בספר דברים, עולה ההתלבטות האם ישנה מצווה למנות מלך או שמא מדובר ברשות הנתונה לעם, אם ברצונם למנות עליהם מלך. מחד התורה כותבת "ואמרת..." - לשון רשות. מאידך התורה כותבת "שום תשים..." - לשון ציווי.

חוסר הבהירות בלשון התורה יצר מחלוקת לאורך הדורות, החל בתקופת התנאים והאמוראים וכלה בתקופת הראשונים והאחרונים, האם מינוי מלך בישראל הוא מצווה או רשות. הדעות השונות ציטטו פסוקים מספר שמואל על מנת להוכיח את דבריהם.

עיסוק בתכנים המרכזיים

נקודות לדיון

- האם בקשת ישראל שמלך ימלוך עליהם הייתה בקשה ראויה או לא?
- מה הן הסיבות שהעם יעדיף שלטון מלך על פני שלטון שופט?
- מדוע כעס שמואל כששמע את בקשת העם למלך?

אפשרויות למענה ולדיון

פסוקים א'-ג' הם הקדמה לבקשת ישראל למנות להם מלך. הפסוקים אינם מתארים מה הייתה תגובת שמואל לנוכח מעשיהם של בניו, אך נראה כי לא היה ראוי שבניו של שמואל יהיו ממשיכי דרכו.²⁹ זקני ישראל מבקשים משמואל שינוי בצורת ההנהגה. הם אינם מחפשים שופט אחר שיחליף את שמואל. הסיבות למנות עליהם מלך: 1. התנהגותם של בני שמואל (ח', ה'); 2. המצב הביטחוני הקשה שבו שרוי עם ישראל, בהיותו חשוף להתקפות האויבים היושבים מסביב וחוסר היכולת של השופט להושיע את ישראל (ט', ט"ד; י"ב, י"ב).

המכנה המשותף לטענות אלו הוא הרצון לשמור על סדר ועל רציפות שלטונית, בדמות שלטון העובר מאב לבן במשך דורות - שלטון חזק המסוגל להגן על העם מאויביו החיצוניים והפנימיים המערערים את הסדר החברתי.

בעיני שמואל בקשתם היא רעה. מדוע?

- שמואל סובר שבקשת המלך ביסודה אינה חיובית, כיוון שה' הוא המלך ואין צורך במלך בשר ודם.
- שמואל סובר שבקשת המלך היא ביסודה חיובית ואפילו יש בה קיום מצווה, אך הבעייתיות בבקשתם הייתה שנבעה ממניעים שאינם טהורים, לא מתוך רצון לקיים מצווה אלא מתוך מאיסה בשמואל הנביא.³⁰

29 נחלקו חכמים (גמרא שבת נ"ו, ע"א) האם אכן בניו של שמואל חטאו כפי שעולה מפשוטו של מקרא או שמא לא חטאו, והפסוקים מרמזים לנו על בעייתיות מסוימת בהתנהגותם. פרשנים שונים הביאו ראיות לשיטות השונות. דוגמא לראיה כשיטה השנייה היא שבשום מקום לא כתוב לשון 'חטא' על מעשיהם, אלא ישנו שימוש בלשון עדינה 'לא הלכו בניו בדרכיו'.

פירוש נוסף הובא בילקוט מעם לועז (עמ' צ"ג), שכששמואל מינה את בניו לשופטים הם היו כשרים בדרכיהם, אך בהמשך הדרך קלקלו את מעשיהם.

30 רמב"ם הלכות מלכים א', ב'.

ה' מקבל את בקשת העם ושולח את שמואל להגיד להם את 'משפט המלך'. מכך אנו לומדים יסוד חשוב בבחירה החופשית: ה' אינו כופה על האדם ללכת בדרך מסוימת, ומלוא האחריות מוטל על כתפי האדם - "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו" (גמרא מכות י', ע"ב). אך בסופו של דבר, האדם חייב לדעת שהוא יישא בתוצאות החלטתו.

המסרים העולים מן היחידה

1. **כיצד מבקשים בקשות - עם ישראל מבקש מלך, תוך הבעת תרעומת על המצב הקיים.** כאשר מבקשים בתרעומת, נוצרת התנגדות מצד מי שמבקשים ממנו.
2. **בחירה חופשית - ה' נתן לאדם את הזכות לבחור את דרכו, אף אם הדבר נוגד את רצון ה' (אלא שה' עשוי להענישו על בחירה רעה זו).**

הצעות להמחשה ולהרחבה

1. להקרין על הלוח את הפסוקים מספר דברים י"ז, י"ד-ט"ו. להקריא את הפסוקים בקול רם ולמצוא את הפסוקים המעלים את ההתלבטות האם מינוי מלך הוא מצווה או רשות.
2. לחלק את הכיתה לשתי קבוצות. קבוצה ראשונה תהיה אחראית על ייצוג המפלגה הרוצה במלך שישלוט בישראל. קבוצה שנייה תהיה אחראית על ייצוג המפלגה שאינה מעוניינת במלך בישראל. כל קבוצה תרשום את סיבותיה ותציג לכיתה מדוע כדאי לבחור דווקא במפלגה זו. ניתן להוסיף 'פרסומות' של כל צד המשכנעות בצדקת דרכו.

יחידה 16: משפט המלך (י"א-כ"ב)

25 ספר שמואל א' | פרק ח'

פרק ח'

מלכת שאול	ה מואב בשאול	ה מואב בשאול	ה מואב בשאול	ה מואב בשאול
ממלת שאול	ממלת שאול	ממלת שאול	ממלת שאול	ממלת שאול
כז-לא	יח-כז	טז-יח	יז-טז	יח-יז

יחידה 15 - בקשת ישראל למלך ותשובת ה' (א"י)

1. מה הם שמות בניו של שמואל והיכן הם שפסו?

שאלת העמקה: נסו להזיח מן הפסוקים את דברי ה'.

2. מצאו בפסוקים את שתי הטענות שבעבורן עם ישראל ביקש מלך.

3. "זירע הדבר בעיני שמואל".
 א. מהו "הדבר" (היעור בפסוק ה)?
 ב. עיינו בספר דברים (ז, יז - כ). והזיחו מתוך הפסוקים שבקשת מלך היא בקשה רעה.

שאלת חשיבה: מדוע לדעתכם הסכים ה' לבקשת העם למלך?³²

26 ספר שמואל א' | פרק ח'

יחידה 16 - משפט המלך (י"א-כ"ב)

4. לפיכם ציורים ממוספרים המתארים מקרים המופיעים במשפט המלך. כתבו במחברתכם מה יקרה על פי משפט המלך בכל אחד מן המקרים.

1 **2** **3** **4**

5. עיינו בפסוק כ ונסו לחשוב, מדוע בכל זאת דרשו העם מלך ולא השתכנעו מדברי שמואל?

6. שמואל אמר לאנשי ישראל: "לכו איש לעירו". מה היא התשובה ומה כוונתו?

שאלת הפנמה: יחזנו הוא אחד מאנשי המצפה, התומך במינוי מלך על ישראל. שמעון מתנגד לכך בכל תוקף. בחרו באחד משני הצדדים ונסחו מודעה שהייתם תולים ברחובות העיר במטרה לשכנע את חבריכם.

תשובים יקרים!
 אני קורא לכם לתגלך בעיני מלך כ"ו.

תשובים יקרים!
 אני קורא לכם להתנגד לבינוי מלך כ"ו.

הקדמה

חובות המלך כלפי העם - בספר דברים י"ז, י"ד-כ' מתוארות ההגבלות בעניין מינוי המלך, לדוגמה: את המלך בוחר רק ה', מינויו של המלך מותנה בהסכמה של העם ועוד. כמו כן מתוארות חובותיו של המלך כלפי עמו, לדוגמה: לא ירבה לו סוסים, לא ירבה לו נשים, לא ירבה לו כסף וזהב.

מטרתם של החיובים וההגבלות היא למנוע מהמלך ליפול למידת הגאווה, שעלולה לגרום לו לסור מדרך ה'.

ביחידת הפסוקים שלפנינו, התחדשו³¹ מצוות 'משפט המלך', שהן חובות העם למלך.³²

עיסוק בתכנים המרכזיים

נקודות לדין

א. קראו את הפסוקים של 'משפט המלך'. מה בא שמואל ללמדנו בזכויות המלך? איזו תחושה נוצרת אצלכם כאשר אתם קוראים פסוקים אלה?

31 כמובן, לכל הדינים האלו יש תוקף מן התורה, אך כיוון שחובות אלו לא נאמרו בתורה אלא כתורה שבעל-פה השתמשו בלשון 'התחדשו'.

32 המלבי"ם פירש שיש הבדל בין 'משפט המלך' (המוזכר בפסוק י"א), שבו מדובר על המשפט והחוק שהמלך קובע לעצמו כפי רצונו שלא כדין, לבין 'משפט המלוכה' (המוזכר בפרק י', פסוק כ"ה), שבו הדברים שמגיעים למלכות לפי החוק והדין. בהקדמת דעת מקרא לספר שמואל (עמ' 65) החלוקה שונה.

ב. מנו כמה פעמים מופיעה בפסוקים אלה המילה 'ייקח' (ארבע פעמים). מה משמעות הדבר?

אפשרויות למענה ולדין

ביחידה זו אנו למדים שהמלך שולט על חיי האזרחים ויכול לכפות עליהם דברים רבים. למשל, המלך כופה על האדם לעבוד בשדותיו של המלך, המלך יכול לקחת מרכוש האזרחים וכד'.

כדי להבין היטב פסוקים אלו, עלינו להיזכר במחלוקת השורשית האם מינוי מלך בישראל הוא מצווה או רשות. לאור מחלוקת זו נחלקו חכמים (סנהדרין כ', ע"ב) מה הייתה הכוונה של שמואל כשאמר להם את משפט המלך.

אם נאמר שישנה מצווה למנות מלך, מטרת בקשת ישראל הנה לקיים את המצווה, ולכן שמואל מונה את הזכויות של המלך, כחלק מפרטי המצווה. לפי זה נראה שהזכויות של המלך באות להגביל את הפרט ולשעבד אותו אל המלך. שעבוד זה מתגלה כתיקון הממלכה.

אם נאמר שמינוי המלך אינו אלא רשות, שמואל מוכיח את ישראל על בקשתם שאינה ראויה, ולפיכך מתאר לעם לא רק את זכויות היתר שיש למלך, אלא את האפשרות שהמלך ישתמש בזכויות שלו בדרך לא חיובית.

המילה "ייקח" חוזרת על עצמה במשפט המלך ארבע פעמים ומדגישה את העובדה שהמלך לא ישרת את העם, אלא העם ישרת את המלך.

בסופו של דבר העם אינו שומע בקול שמואל, ומעדיף את שלטון המלך. הפרק מסתיים בפיזור זקני ישראל, איש אל עירו, ובהמתנה לבחירתו של מלך ישראל הראשון ולמינויו.

המסרים העולים מן היחידה

1. **זכויות המלך** - כיוון שהמלך נבחר בידי ה' והוא נציגו בעולם, יש לו זכויות יתר ורשות לכפות את רצונו על עמו.

2. **קבלת הדין** - למרות התנגדותו למינוי המלך (לכל שיטה וטעמה), שמואל מקבל את ציווי ה' לשמוע בקול העם ומיד מתחיל במשימתו - המלכת מלך על ישראל.

הצעות להמחשה ולהרחבה

1. אם אתם הייתם צריכים לכתוב חוקים הקובעים את זכויות המלך ומביאים לידי ביטוי את כבוד המלכות, אילו חוקים הייתם מחוקקים?

2. עריכת השוואה בין הפסוקים בפרקנו לפסוקים בספר דברים י"ז, י"ד-כ'.